

■
■ **УДК 304 : 338.124.4**
■ **ББК 660.491.1. – 971.**

■ **Сараєва О.В.**

■ кандидат історичних наук, старший викладач
■ кафедри соціології та соціальної роботи ГВНЗ
■ «Приазовський державний технічний
■ університет» (м. Маріуполь, Україна)

■ **СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ КРИЗИ**
■ **ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ:**
■ **ПІВНІЧНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД**

■ У статті розглядаються зміни в організації
■ і технології соціальної роботи в умовах кризи
■ скандинавської моделі держави загального
■ добробуту. Показано, що скандинавські уряди
■ знайшли шляхи збереження високих соціальних
■ стандартів, які полягають перш за все у
■ диверсифікації джерел соціальних послуг.
■ Соціальні функції частіше перебирають на себе
■ органи місцевого самоврядування
■ (муниципалітети), приватний сектор,
■ структури громадянського суспільства.
■ Основними об'єктами соціального захисту
■ стають тепер не безробітні та люди похилого
■ віку, а сім'я, діти, окремі категорії нужденних, а
■ підхід до їх опіки стає більш індивідуальним.

■ Ключові слова: держава загального
■ добробуту, соціальна робота, соціальна
■ держава, скандинавська модель, громада,
■ муниципалітет.

■ *The article shows changes in the*
■ *organization and social work technologies in the*
■ *contexts of the Nordic model of the welfare state*
■ *crisis. Scandinavian governments have found*
■ *solutions to maintain high social standards, included*
■ *primarily diversification of social services sources.*
■ *Social functions are often taken by local*
■ *governments (municipalities), private sector, civil*
■ *society structures. The main objects of social*
■ *protection are no longer unemployed and the*
■ *elderly, but family, children, certain categories of*
■ *the people in need, and the approach to epy care is*
■ *becoming more individual.*

■ *Key words: Welfare state, social work,*
■ *Scandinavian model, community, municipality*

■ В статті розглядаються зміни в організації
■ і технології соціальної роботи в умовах кризи
■ скандинавської моделі держави загального
■ добробуту. Показано, що скандинавські уряди
■ знайшли шляхи збереження високих соціальних
■ стандартів, які полягають перш за все у
■ диверсифікації джерел соціальних послуг.
■ Соціальні функції частіше перебирають на себе
■ органи місцевого самоврядування, приватний сектор,
■ структури громадянського суспільства. Основними
■ об'єктами соціального захисту стають тепер не
■ безробітні та люди похилого віку, а сім'я, діти,
■ окремі категорії нужденних, а підхід до їх опіки
■ стає більш індивідуальним.

■ заключаються, прежде всего, в
■ диверсификации источников социальных услуг.
■ Социальные функции чаще берут на себя органы
■ местного самоуправления (муниципалитеты),
■ частный сектор, структуры гражданского
■ общества. Основными объектами социальной
■ защиты становятся теперь не безработные и
■ пожилые люди, а семья, дети, отдельные
■ категории нуждающихся, а подход к их опеке
■ становится более индивидуальным.

■ Ключевые слова: государство всеобщего
■ благосостояния, социальная работа, социальное
■ государство, скандинавская модель, община,
■ муниципалитет

■ **Постановка проблеми.** Соціальна держава
■ (Welfare state), тобто держава, що здійснює
■ соціальні функції, зокрема бере на себе
■ відповідальність за добробут громадян,
■ забезпечує доступність соціальної підтримки,
■ створює систему соціального забезпечення, з
■ другої половини ХХ ст. стає однією з
■ визначальних характеристик розвинутих країн
■ Заходу. Найбільших успіхів у побудові
■ соціальної держави досягли країни Північної
■ Європи, що створили майже всеохоплюючу
■ систему державного соціального захисту і часто
■ слугували прикладом суспільства загального
■ добробуту. Але на початку ХХІ ст. соціальна
■ держава під впливом різних обставин, і,
■ насамперед глобалізації і інтернаціоналізації
■ фінансово-економічного життя потерпає від
■ серйозних проблем. Скорочення державних
■ витрат відбивається на організації і масштабах
■ соціальної роботи, допомоги нужденним,
■ безробітним, інвалідам тощо. Яким чином
■ скандинавські країни корегують модель
■ соціального захисту? Чи вдається їм зберегти
■ державу загального добробуту під натиском
■ неоліберальної глобалізації? Як суспільство
■ північних країн реагує на виклики власному
■ добробуту? Вважаючи на те, що соціальні
■ функції частіше перебирають на себе або органи
■ місцевого самоврядування, приватний сектор,
■ структури громадянського суспільства, можемо
■ говорити про актуальність скандинавського
■ досвіду. Мається на увазі не копіювання
■ скандинавської моделі соціальної держави, адже
■ в Україні для цього немає ані умов, ані
■ можливостей. Перш за все має бути
■ затребуваним досвід самоорганізації суспільства
■ для вирішення локальних соціальних питань,
■ бюджетна самостійність громад, які самі
■ розпоряджуються коштами та вмiла державна
■ організація і координування соціальної роботи.

Тим більше це актуально в контексті децентралізації і реформи місцевого самоврядування, а також формування громадянського суспільства. Власне кажучи, війна на Донбасі і потужний волонтерський рух, допомога біженцям, іншим жертвам конфлікту наочно продемонструвала потенціал громадянського суспільства в Україні заради вирішення соціальних проблем.

Аналіз актуальних досліджень.

Європейські дослідники приділяють питанням структури, розвитку і кризи Welfare State дуже прискіпливу увагу. Класичною в цьому плані вважається праця данського соціолога Г. Еспрінг-Андерсена «Три світи капіталізму загального добробуту», що вийшла у 1990 р.[1]. Вчений виокремив і обґрунтував три моделі держави загального добробуту і, в подальшому його класифікація стала однією з найпоширеніших при дослідженні проблеми. Актуальною темою сучасних соціологічних і політологічних студій є криза соціальної держави, причини і сутність якої проаналізовані у роботі П. Даймонда і Дж. Лоджа [2], у статті Б. Греве [3].

Безпосередньо скандинавську модель соціальної держави в сучасних умовах розглядають Х. Гінзбург та М. Розенталь [4], М.Каутто та Й. Квіст [5]. Серед небагатьох вітчизняних розвідок проблеми зазначимо роботу Н. Хоми [6].

Конкретні питання організації соціальної роботи в скандинавських країнах, зокрема її етнічні та гендерні аспекти, найновіші інновації соціальної політики та результати соціологічних досліджень регулярно висвітлюються на сторінках спеціалізованого наукового журналу Nordic Social Work Research [7]. Він є майданчиком для обміну думками і практичними ініціативами з соціальної роботи.

Метою статті є з'ясування змін в організації і пріоритетах соціальної роботи у країнах Північної Європи у контексті трансформації скандинавської моделі держави загального добробуту

Виклад основного матеріалу. Широкого поширення і закріплення в багатьох конституціях західних країн термін «соціальна держава» отримав після другої світової війни. При цьому, високий рівень матеріального благополуччя країн Заходу та створення системи розвинутого соціального захисту протягом 50-70- х рр. ХХ ст. зумовило появу терміну «суспільство загального добробуту», який часто ототожнювався з соціальною державою. Згідно з

визначенням енциклопедії «Британніка», держава загального добробуту - це концепція правління, при якій держава відіграє ключову роль у захисті і заохоченні економічного і соціального добробуту своїх громадян. Вона заснована на принципах рівності можливостей, справедливого розподілу багатства та громадської відповідальності щодо тих, хто не в змозі самостійно забезпечувати себе певні соціальні стандарти [8]. Отже, вихідним критерієм виділення соціальної держави в особливий тип став державний патерналізм, звернений на всіх членів суспільства незалежно від їх соціального статусу.

Доволі поширеною у вітчизняній і зарубіжній літературі є класифікація соціальних держав. Зокрема виділяються соціальні держави ліберального, консервативного, корпоративного та соціал-демократичного типу. Основним критерієм такого поділу є ступень і масштаби залучення держави у вирішення соціальних питань. Так, данський дослідник Г. Еспрінг-Андерсен називає державами з „ліберальною” моделлю соціальної держави такі країни, які вирізняються помірним соціальним захистом (США, Канада та Австралія). У них найменший ступінь втручання держави в економіку і соціальне забезпечення орієнтовано на додержання індивідуалізму, а соціальна політика держави виступає як засіб контролю. У державах з „консервативною корпоратистською” моделлю, характерним є переважання серед суб'єктів соціальної політики інститутів громадянського суспільства (Франція, Німеччина й Італія). Державам з „соціал-демократичною” моделлю соціальної держави властиве розширення соціальних прав і прагнення до ліквідації соціальної нерівності (Швеція, Данія, Норвегія та Нідерланди) [9]. При такій моделі держава докладає зусиль до встановлення максимального рівню доходів, зменшення різниці в зарплаті, гарантіях повної зайнятості (соціальна політика держави виступає як засіб забезпечення "рівності, кооперації і солідарності").

Найбільш активною і діяльною державна регулююча участь є у соціал-демократичній моделі, яка, на наш погляд, є найбільш відповідною сутності соціальної держави. Модель передбачає, що кожна людина має право рівного доступу до соціальних та медичних послуг, освіти та культури. Це стосується і догляду за ізгоями і уразливими групами у суспільстві. Головною метою є створення можливостей для всіх брати участь у соціальному житті і в процесі прийняття рішень

в суспільстві. Скандинавська модель також характеризується сильним зв'язком між рівнем добробуту та політикою щодо ринку праці. Система соціального забезпечення фінансується головним чином за рахунок податків, які є відносно високими в регіоні.

Отже, виокремимо три найважливіших маркера скандинавської моделі: зближення доходів і життєвих можливостей населення, відсутність різкої соціальної і матеріальної нерівності; соціальна державна політика розглядається як прямий обов'язок держави.

Вітчизняна дослідниця Н. Хома називає ключовою характеристикою скандинавської моделі загального добробуту – універсалізм, який забезпечує можливість кожного громадянина отримувати достатній мінімум соціального забезпечення і послуг незалежно від його місця на ринку праці [10].

Довгі роки така політика приносила успішні результати, але вже на початку 90-х рр. ХХ ст. виявилися перші ознаки кризи скандинавської моделі, які, надалі, вже у ХХІ ст. поставили перед північноєвропейськими урядами непросте завдання пристосування моделі до нових суспільних реалій.

Зовнішні причини кризи вкорінювалися перш за все у зміні економічних умов на міжнародній арені – неоліберальна глобалізація; інтернаціоналізація фінансових ринків; інтернаціоналізація виробництва. Глобальні фінансові ринки стали перерозподіляти економічні ресурси світу. Стали невідповідними переговори між роботодавцями і профспілками, а бізнесу легше перенести виробництво у країни третього світу з дешевою і слабо захищеною соціально робочою силою. Не менш важливими є внутрішні умови проблем скандинавської моделі: демографічна криза, деіндустріалізація, збільшення імміграційних потоків.

Одним з перших шляхів протистояння кризі держави загального добробуту стала кооперація соціальної політики країн Північної Європи. У 1994 р. була прийнята скандинавська конвенція про соціальну допомогу і соціальні послуги. Вона передбачає, що громадянин будь якої з п'яти країн (Швеції, Фінляндії, Норвегії, Данії та Ісландії), якщо він на законних засадах перебуває в іншій скандинавській країні, має право на таку ж саму безоплатну соціальну допомогу і соціальні послуги, включаючи медичні [11].

З кінця 1990-х років формується консенсус серед північних країн в рамках політики соціальних інвестицій (т.зв.

«скандинавський стиль»), за допомогою якого держава створює рівновагу між ринком і соціальною справедливістю через інтенсивну систему соціального забезпечення. Відповідно до цього, північноєвропейські держави приділяють менше уваги «старим» соціальним ризикам, таким як безробіття і старість, і набагато більше «новим» ризикам, таким як бідність сім'ї і розрив стосунків у сім'ї [12].

Звісно, північним країнам не вдалося уникнути скорочення розходів на соціальну сферу. Були проведені коригування податків і зборів в меншу сторону. Таким чином, центр уваги змістився від спроб покращення побутового обслуговування в бік зосередження на тому, як ці витрати можуть бути знижені або, як можуть бути перенесені з державного сектора в приватний. В цілому, крім скорочення державних витрат, також спостерігається орієнтація на різні форми зміни політики на ринку праці відносно стимулювання населення до пошуків роботи [13].

В той же час скандинавські країни інтенсивно займаються диверсифікацією соціального забезпечення, залишаючи діючою найпотужнішу соціальну систему. При цьому вони творчо та іноваційно ставляться до корегування соціальної політики. Є цікаві відмінності між північними країнами з точки зору організації політики соціального забезпечення. Наприклад, у Данії пішли далі, ніж в інших країнах за залученням приватного сектора у соціальні послуги та у наданні вибору для користувачів. Данці також відрізняються в моделях "гнучких гарантій" на ринку праці, а також акцентують асиміляцію в міграційній політиці - на відміну від стратегії інтеграції, яка характеризує Швецію і Норвегію. Ісландія істотно відрізняється від інших скандинавських країн, тут доступ до служб соціального забезпечення в значній мірі заснований на принципі "добробут заради праці". У Фінляндії, добровільний сектор відіграв важливу роль у наданні допомоги людям похилого віку. У Норвегії, державний сектор надання соціальних послуг був більш домінуючим, ніж в інших країнах [14].

У Швеції створено найбільш розгалужену систему підготовки соціальних працівників. Так, в Швеції діє 6 навчальних закладів і кілька кафедр, які готують відповідні кадри. Умовно можна виділити три основні групи соціальних працівників. Першу складають ті, хто займається доглядом за хворими людьми

та інвалідами і працює в основному в медичних закладах. Друга група представлена соціальними педагогами. І третя група включає «асистентів» (патронаж) - це найбільш ефективно діюча розгалужена численна група соціальних працівників. У Швеції населення якої становить приблизно 8 млн. чол. налічується близько 20 тис професійно підготовлених фахівців - соціальних працівників. Соціальна робота в сучасній Швеції проводиться на різних рівнях: індивідуально, в сім'ї та громаді.

Завдання соціального працівника на рівні громади полягає в тому, щоб допомогти людям об'єднатися, організуватися на вирішення злободенних проблем. Це можуть бути і пенсіонери і матері-одиначки та молодь зі своїми проблемами Соціальні працівники виходять з того, що не завжди особистість може вирішити свої проблеми самотужки, крім того, завжди є люди, у яких такі ж проблеми [15].

Більшість витрат на соціальну сферу здійснюється на рівні муніципалітетів. Так само як школи та лікарні - будинки престарілих стали передаватися в обслуговування приватним сектором. Багато муніципалітетів країни надають такий вибір - або соціальні службовці комуни або приватні асистенти можуть приходити і допомогти прибрати в квартирі, прийняти душ, купити продукти в магазині, випрати, випити за компанію чашку кави і поговорити [16].

Натомість у Фінляндії існує серйозний дефіцит кваліфікованих соціальних працівників, і, як результат, люди не маючи формальної освіти у сфері соціальної роботи допускаються до виконання даних обов'язків [17].

Як вже відзначалося вище, зараз особливий акцент соціальної політики робиться на підтримання родини і дітей. В Швеції немає інтернатів для дітей з особливими потребами, вони ростуть з батьками. При цьому і батько, і мати мають можливість працювати повний робочий день. Дитина може ходити не тільки у дитячий садочок, а і до муніципальних «денних мам», які, маючи своїх маленьких дітей, беруться доглядати ще за декількома і отримують за це зарплату. Це повною мірою стосується і дітей з обмеженнями; при цьому вони відвідують ті ж садочки, що й звичайні «дошкільнята», а для особливо важких випадків передбачена особлива група - але також в звичайному садку [18].

Останніми роками у скандинавських країнах набув неабиякої актуальності гендерний аспект соціальної роботи. Так, у Фінляндії

проведене масштабне дослідження з роботи з безхатніми жінками. Дослідження показали, що немає єдиного способу переживання бездомності серед жінок, не існує єдиної служби допомоги для них і не існує єдиної точки зору організації служби, яка б їм підходила. Отже, соціальним службам рекомендовано урізноманітнити і індивідуалізувати соціальні послуги безхатнім жінкам у залежності від їх потреб [19].

Акцент на індивідуальний підхід у соціальних послугах разом з необхідністю перенести частину соціальних зобов'язань держави у компетенцію місцевих громад проявилися у запровадженні децентралізації системи соціального забезпечення в Фінляндії. Зараз обговорюється проект створення моделі п'яти округів соціального забезпечення і охорони здоров'я, які відповідатимуть за надання всіх соціальних і медичних послуг населенню [20].

З кожним роком для суспільств скандинавських країн все більш актуальною стає проблема іммігрантів, наплив яких істотно збільшив навантаження на систему соціального забезпечення. Соціологічні дослідження, які регулярно проводяться в скандинавських країнах демонструють значні проблеми в інтеграції іммігрантської молоді. Більше 4000 стокгольмських підлітків змушені жити під гнітом релігійних і національних традицій, прийнятих в їх сім'ях. Мова йде в першу чергу про дітей з емігрантських сімей. На запитання анкети відповіли більше 2 тисяч дев'ятикласників різних шкіл шведської столиці. Кожний четвертий школярці батьки забороняють зустрічатися з хлопцями, щоб зберегти її невинність до шлюбу. Кожна шоста опитана дівчинка визнає, що вона не має права вибрати собі майбутнього чоловіка. Кожній десятій батьки забороняють їздити з класом в далекі подорожі або ходити на заняття плаванням в басейн. За даними анкети вчені роблять висновок, що близько 4 тисяч школярів Стокгольма піддаються незаконному з точки зору шведського законодавства тиску з боку родичів [21].

Отже, ми бачимо, що адаптація іммігрантської молоді стає чи не найголовнішою проблемою скандинавського суспільства, зокрема системи соціальної роботи. Якщо на одному полюсі цієї роботи (якщо мова йде про корінне населення) бачимо такі «просунуті» і індивідуалізовані елементи як гендерна диференціація праці з безхатченками, то на іншому (у випадку з іммігрантами) -

необхідність забезпечити елементарні права жінок.

Варто відзначити, що загалом скандинавське суспільство, не є схильним відмовлятися від головних досягнень держави загального добробуту. Не зважаючи на високі податки, тенденції соціального утримання і проблеми інтеграції іммігрантів, мешканці північних країн все ж таки відрізняються значно більшими егалітаристськими настроями. В цьому плані є показовим соціологічне дослідження Г. Еспінг-Андерсена, який виявляв ставлення населення різних європейських країн (які презентують три різні моделі Welfare state) до державного соціального захисту [23].

Питання 1. Є три часто використовуваних способу вирішити, хто повинен бути в змозі отримати доступ до різних перевагам та послуги. Який з них ви вважаєте найкраще підходить, щоб вирішити, хто повинен отримати наступні переваги або послуги:

Державні пенсії:

	Британія (%)	Франція (%)	Данія (%)
Повинні нараховуватися тим, хто потребує, незалежно від їх внеску в систему	18	22	34
Нараховуватися тільки тим, хто вкладає в систему, незалежно від потреб	48	44	20
Нараховуватися всім однаково, незалежно від їх потреб і внеску в систему	26	29	40
Не знаю	9	6	7

Соціальне житло

	Британія	Франція	Данія
Має надаватися тим, хто потребує, незалежно від їх внеску в систему	31	39	42
надаватися тільки тим, хто вкладає в систему, незалежно від потреб	41	31	15
надаватися всім однаково, незалежно від їх	16	22	32

потреб і внеску в систему			
Не знаю	11	8	11

Допомога по безробіттю

	Британія	Франція	Данія
Має надаватися тим, хто потребує, незалежно від їх внеску в систему	24	17	29
надаватися тільки тим, хто вкладає в систему, незалежно від потреб	49	57	43
надаватися всім однаково, незалежно від їх потреб і внеску в систему	16	19	21
Не знаю	10	7	8

Висновки. Отже, на початку XXI ст. скандинавська модель Welfare state пережила суттєві зміни і трансформації, що значним чином вплинуло на організацію соціальної роботи. Утім, північним країнам вдалося зберегти універсальний підхід до реалізації соціальних гарантій і уникнути драматичних змін у ключових областях соціального захисту. Скандинавські уряди знайшли шляхи збереження високих соціальних стандартів, які полягають перш за все у диверсифікації джерел соціальних послуг. Соціальні функції частіше перебирають на себе перш за все органи місцевого самоврядування (муніципалітети), приватний сектор, структури громадянського суспільства. Основними об'єктами соціального захисту стають тепер не безробітні та люди похилого віку, а сім'я, діти, окремі категорії нужденних, а підхід до їх опіки стає більш індивідуальним. Збереження основних стандартів суспільного добробуту зумовлює лише помірний (на відміну від інших європейських країн) успіх популістських політичних сил та відсутність в їх програмах радикальних, націоналістичних, екстремістських гасел.

Література

1. Esping-Andersen G. Three World of Welfare Capitalism / G. Esping-Andersen. - Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 34 p. [Electronic resource] / G. Esping-Andersen. - Mode of Access:

- <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1134169.files/Readings%20on%20Social%20Democracy/Esping%20Anderson%20-%20The%20Three%20Worlds%20of%20Welfare%20Capitalism.pdf>
2. Diamond P., Lodge G. European Welfare States after the crisis: Changing public attitudes / P. Diamond, G. Lodge. - Policy Network Papers January, 2013. – 15 p.
 3. Greve B. Is the welfare state dying out? [Electronic resource] / B. Greve. - Mode of Access: <http://sciencenordic.com/welfare-state-dying-out>
 4. Ginsburg H., Rosenthal M. The Ups and Downs of the Swedish Welfare State: General Trends, Benefits and Caregiving [Electronic resource] / H. Ginsburg, M. Rosenthal. - Mode of Access: <http://newpol.org/content/ups-and-downs-swedish-welfare-state-general-trends-benefits-and-caregiving>
 5. Kautto M., Kvist J. Distinct or Extinct? Nordic Welfare States in the European Context [Electronic resource] / M. Kautto, J. Kvist. - Mode of Access: http://www.sfi.dk/Files/Filer/SFI/Pdf/Working_papers/workingpaper2002_7.pdf
 6. Хома Н. М. Криза скандинавської моделі соціальної держави: причини, наслідки, шляхи виходу [Електронний ресурс] / Н. М. Хома. - Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35020/116-Homa.pdf?sequence=1>
 7. Nordic Social Work Research (NSWR) [Electronic resource] - Mode of Access: <http://www.tandfonline.com/toc/mnsw20/current#.VO-GhI7vrfY>
 8. Welfare state / Encyclopedia Britannica [Electronic resource]. - Mode of Access: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/639266/welfare-state>
 9. Esping-Andersen G. Three World of Welfare Capitalism / G. Esping-Andersen. - Princeton, New Jersey: Princeton University Press, P. 32-33. [Electronic resource] / G. Esping-Andersen. – Mode of Access: <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1134169.files/Readings%20on%20Social%20Democracy/Esping%20Anderson%20-%20The%20Three%20Worlds%20of%20Welfare%20Capitalism.pdf>
 10. Хома Н. М. Криза скандинавської моделі соціальної держави: причини, наслідки, шляхи виходу [Електронний ресурс] / Н. М. Хома. - Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35020/116-Homa.pdf?sequence=1>
 11. Nordic Convention on Social Assistance and Social Services [Electronic resource]. - Mode of Access: <http://www.norden.org/en/om-samarbejdet-1/nordic-agreements/treaties-and-agreements/social-and-health-care/nordic-convention-on-social-assistance-and-social-services>
 12. Diamond P., Lodge G. European Welfare States after the crisis: Changing public attitudes / P. Diamond, G. Lodge. - Policy Network Papers January, 2013. – P. 7-8.
 13. Greve B. Is the welfare state dying out? [Electronic resource] / B. Greve. - Mode of Access: <http://sciencenordic.com/welfare-state-dying-out>
 14. About the Nordic welfare model [Electronic resource] - Mode of Access: <http://www.norden.org/en/om-samarbejdet-1/areas-of-co-operation/the-nordic-welfare-model/about-the-nordic-welfare-model>
 15. Андрющенко М. А. Соціальна робота та соціальне образование в Швеції [Електронний ресурс] / М. А. Андрющенко. – Режим доступу: <http://www.scienceforum.ru/2014/pdf/741.pdf>
 16. Служба ухода на дому – на продажу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2103&artikel=5093548>
 17. Blomberg H., Kroll K., Kallio J., Erola J. Social workers' perceptions of the causes of poverty in the Nordic countries / H. Blomberg, K. Kroll, J. Kallio, J. Erola. Journal of European Social Policy 23(1) P. 68–82 [Electronic resource]. - Mode of Access: <http://esp.sagepub.com/content/23/1/68.full.pdf+html>
 18. Соціальна робота в Швеції [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://neprekasaemie.ru/socialnaya_rabota_v_shvecii
 19. Haahtela R. Homeless women's interpretations of women-specific social work among the homeless people Nordic Social Work Research, 2014 Vol. 4, No. 1, 5– 21, P.17 [Electronic resource]. - Mode of Access:

- <http://dx.doi.org/10.1080/2156857X.2013.778210>
20. Конституционная комиссия должна вынести решение по реформе соцздрава [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://yle.fi/uutiset/konstitutsionnaya_komisiya_dolzha_vynesti_reshenie_po_reforme_sotszdrava/7815244
 21. Миграционная политика всё важнее для шведов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2103&artikel=6080033>
 22. Национальные и религиозные традиции нарушают права детей [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2103&artikel=2765754>
 23. Diamond P., Lodge G. European Welfare States after the crisis: Changing public attitudes / P. Diamond, G. Lodge. - Policy Network Papers January, 2013. – P. 7-8.